

Antoni Dębiński, Magdalena Pyter, *Portrety polskich historyków prawa. Okres II Rzeczypospolitej*, Lublin 2024, ss. 688.

W ostatnich dniach 2024 r. ukazała się na rynku wydawniczym monumentalna publikacja *Portrety polskich historyków prawa. Okres II Rzeczypospolitej*. Jej autorami są afiliowani na Wydziale Prawa, Prawa Kanonicznego i Administracji KUL profesorowie, ks. Antoni Dębiński i Magdalena Pyter. Pierwszy z nich jest romanistą, kierownikiem Katedry Prawa Rzymskiego KUL, zaś prof. M. Pyter jest historykiem prawa, a jej badania obejmują między innymi historię uniwersyteckiej edukacji prawniczej w Europie. W swoim dorobku obydwójce mają wiele publikacji, zarówno z zakresu prawa rzymskiego, jak i historii prawa oraz europejskiej kultury prawnej.

Ta niezwykle starannie wydana przez lubelskie wydawnictwo Werset książka przedstawia sylwetki bez mała pięćdziesięciu Uczonych – historyków prawa, romanistów i historyków prawa kościelnego, których uniwersyteckie kariery zawodowe realizowane były w okresie II Rzeczypospolitej. Odnosząc się do przedstawionych postaci, autorzy piszą: „Ich bogate życiorysy były różnorodne, osobne, niepodobne do siebie, tak z punktu widzenia pochodzenia społecznego, geograficznego, afiliacji akademickiej czy drogi wiodącej do nauki i uniwersyteckich katedr. Z drugiej strony historie życia przedstawionych w książce osób ukazują wiele podobnych elementów, wspólnych płaszczyzn działania czy realizowanych celów i zamierzeń. Swoistym zwornikiem łączącym losy tych ludzi jest fakt, że wszyscy byli dłużej lub krócej aktywni zawodowo w okresie II Rzeczypospolitej. Pracując w różnych ośrodkach akademickich, byli oddani idei uniwersytetu, nauki i Ojczyzny” (s. 9).

Ambitny cel, jaki postawili sobie autorzy, to ukazanie –przez pryzmat zaangażowania i osiągnięć poszczególnych uczonych – znaczenia dyscyplin historycznoprawnych dla nauki, a także zaprezentowanie

ich roli w uniwersyteckiej edukacji prawniczej, która była i jest nadal ważnym komponentem kultury prawnej, stanowiąc też odzwierciedlenie zachodzących w odradzającym się państwie przemian politycznych, społecznych i gospodarczych. Zatem celem samym w sobie nie było przedstawienie sylwetek poszczególnych uczonych; to wydawałoby się nazbyt proste, tym bardziej że są na rynku teksty przywołujące niektóre wybitne postacie, należące do grona historyków prawa. Autorzy poszli dalej, opracowując poszczególne teksty, założyli, że rezultatem będzie uzyskanie możliwie całościowego obrazu uniwersyteckiej edukacji prawniczej, zwłaszcza zaś nauk historycznoprawnych, na tle okresu międzywojnia. W konsekwencji dali czytelnikowi „portret zbiorowy”, obejmujący historyków prawa trzech pokoleń, wskazując jednocześnie na ciągłość idei i instytucji.

Publikacja składa się z trzech części, które zawierają poszczególne biogramy uczonych. Tworząc listę osób, autorzy przyjęli kryterium formalne. Katalog nazwisk obejmuje uczonych, którzy w okresie II Rzeczypospolitej zajmowali się szeroko pojętą historią prawa. Przy opracowaniu tego wykazu zasadnie skorzystali z przepisów rozporządzenia Ministra Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z 15 grudnia 1920 r. w sprawie organizacji studiów prawnych w uniwersytetach państwowych (Dz. Urz. MWRiOP Nr 22, poz. 140), określającego dyscypliny historycznoprawne w takim samym kształcie i zakresie dla wszystkich krajowych uniwersytetów. Zgodnie z tekstem rozporządzenia były to: prawo rzymskie, historia prawa polskiego (historia ustroju i historia prawa sądowego), historia prawa na Zachodzie Europy i prawo kościelne (część historyczna). Kolejnym kryterium przy tworzeniu zestawienia biogramów było uzyskanie *veniam legendi*, czyli pozwolenia nauczania, które w okresie II Rzeczypospolitej przyznawano jedynie na podstawie habilitacji. Uzyskanie prawa wykładania co do zasady wiązało się z zatrudnieniem w ramach uniwersyteckich katedr, w tym przypadku historycznoprawnych (historia prawa, prawo kościelne, prawo rzymskie), w charakterze pracownika naukowo-dydaktycznego, tj. docenta prywatnego, zastępcy profesora, profesora nadzwyczajnego, profesora zwyczajnego lub profesora honorowego. Przyjęcie przez autorów takiego kryterium wydaje się optymalne i logiczne.

W ten sposób powstała lista 48 nazwisk i biogramów. Publikacja ma charakter słownika biograficznego. W wydawnictwach tego rodzaju, co do zasady, obiera się porządek alfabetyczny. Autorzy postanowili jednak odstąpić od tej zasady, dzieląc życiorysy uczonych na trzy grupy. Jako umowne kryterium podziału przyjęli bowiem datę urodzenia uczonych oraz znaczenie i rolę, jaką ci odgrywali w – stanowiącym zasadniczy punkt odniesienia rozważań – okresie II Rzeczypospolitej. Zabieg – na pierwszy rzut oka ryzykowny – okazał się trafny i poznawczo niezwykle inspirujący. Wprowadził bowiem w materię książki strukturę, która daje czytelnikowi możliwość lokowania bohaterów książki w kontekście osób i procesów charakterystycznych dla poszczególnych etapów rozwoju i funkcjonowania polskiego szkolnictwa wyższego.

Realizując taki podział, jako pierwszą grupę autorzy wskazali tych uczonych, którzy urodzili się w okresie do 1860 r., określając ich jako *Veteres*. „Przyjeliśmy tę cezurę – piszą A. Dębiński i M. Pyter – ponieważ we wskazanym roku przyszli na świat profesorowie W. Abraham i B. Ulanowski” (s. 15). W tej grupie znaleźli się uczeni, którzy aktywnie działali w drugiej połowie XIX w. i początkach XX w., głównie w Krakowie i we Lwowie. Byli to: Władysław Abraham, Oswald Balzer, Michał Bobrzyński, Józef Brzeziński, Teodor Dydyński, Alfons Parczewski, Leon Piniński, Bolesław Ulanowski. W okresie II Rzeczypospolitej osiągnięcia tych wybitnych uczonych, autorytet i prestiż naukowy w sposób wręcz posągowy uosabiały „wielkość mistrzów”.

W części drugiej zostały zestawione sylwetki profesorów należących do pokolenia historyków prawa, których apogeum aktywności badawczej przypadło na okres międzywojnia. Byli to uczeni urodzeni pomiędzy 1860 r. a końcem lat osiemdziesiątych XIX w. (Franciszek Bossowski, Marceli Chlamtacz, Przemysław Dąbkowski, Stefan Ehrenkreutz, Stanisław Estreicher, Bolesław Grużewski-Lubicz, Alfred Halban, Abdon Kłodziński, Ignacy Koschembahr-Łyskowski, Stanisław Kutrzeba, Zygmunt Lisowski, Borys Łapicki, Rafał Taubenschlag, Bolesław Wilanowski, Stanisław Wróblewski, Stanisław Zachorowski). Przywołane w tej części osoby odebrały wykształcenie na uczelniach działających pod zaborami. Co charakterystyczne dla tej grupy, wszyscy uczeni w okresie II Rzeczypospolitej byli w pełni sił twórczych. Swoje

plany naukowe i kariery uniwersyteckie realizowali w Polsce międzywojennej, skutecznie przenosząc dawny kształt uprawiania nauki do realiów odrodzonego państwa. Ta część pracy została nazwana przez autorów: *Ku niepodległej. Na polu badawczym w odrodzonej Polsce*.

Trzecia, najlichniesza grupa uczonych została zebrana w część zatytułowaną: *Ukształtowani w Uniwersytetach II Rzeczypospolitej*. Swoje miejsce znaleźli tutaj ci, którzy zdobywali wykształcenie i stopnie naukowe w uniwersytetach odrodzonej Polski. Mamy tu więc biogramy: Jana Adamusa, Edwarda Ginowta-Dziewiałtowskiego, Konstantego Grzybowskiego, Leona Halbana, Wojciecha Hejnosza, Henryka Insadowskiego, Iwona Jaworskiego, Mariana Jedlickiego, Jana Kamińskiego, Piotra Kałwy, Karola Koranyiego, Włodzimierza Kozubskiego, Wacława Osuchowskiego, Michała Patkaniowskiego, Józefa Rafacza, Jakuba Sawickiego, Witolda Sawickiego, Tadeusza Silnickiego, Pawła Skwarczyńskiego, Adama Vetulaniego, Leszka Winowskiego, Zygmunta Wojciechowskiego, Seweryna Wysłoucha oraz Michała Wyszyńskiego.

Powyższy podział – jak zostało zaznaczone – wydaje się merytorycznie uzasadniony i niewątpliwie wzbogaca publikację, ukazując interesujący proces wymiany, swoistej sztafety pokoleń uczonych prowadzących oryginalne i twórcze badania historycznoprawne, przekazujących swoim uczniom nie tylko umiejętności warsztatu badawczego, lecz także wzorce postępowania i zamiłowanie do pracy akademickiej.

Trzeba jednak zwrócić uwagę, że zaprezentowany podział zachwiał początkowy i końcowy okres, w jakim autorzy chcieli osadzić treść książki. Wbrew temu, że podtytuł publikacji to „Okres II Rzeczypospolitej”, treść monografii wychodzi poza te ramy. Autorzy uczynili to jednak w pełni świadomie; informują także o tym zabiegu czytelnika, czyniąc następującą uwagę: „Przyjęte w tytule książki cezury czasowe, okres II Rzeczypospolitej, mają charakter umowny, orientacyjny jedynie. Niektórzy uczeni bowiem rozpoczynali swoje kariery akademickie w okresie zaborów, zaś kontynuowali je lub wieńczyli w latach międzywojnia. Inni wreszcie, po zakończeniu II wojny światowej funkcjonowali w nowej rzeczywistości Polski Ludowej. Przedstawiając ich działalność i osiągnięcia przy omawianiu niektórych sylwetek, należało zatem cofnąć się

do czasów końca XIX wieku, początku XX stulecia, czy też, przy innych postaciach, wydłużyć okres poza ramy II Rzeczypospolitej” (s. 12).

Na uznanie zasługuje zbudowanie przez autorów przejrzystej struktury każdego biogramu i konsekwentne trzymanie się własnych ustaleń. Obejmuje ona kilka elementów. Na początku poszczególnych haseł zostały umieszczone krótkie fragmenty tekstu zaczerpniętego z dzieł poszczególnych uczonych. Te kilkudzaniowe zaledwie wyimki stanowią próbkę stylu pisarskiego każdego z uczonych i są zapowiedzią obszaru zainteresowań naukowych. Każde z haseł zawiera szczegółowe *curriculum vitae*, które co do zasady omawia pochodzenie i etapy edukacji danego uczonego. Kolejnym elementem są informacje na temat kariery uniwersyteckiej oraz działalności pozauniwersyteckiej, takiej jak na przykład działalność polityczna, społeczna czy kulturalna. Osobnym składnikiem w układzie biogramu jest działalność dydaktyczna uczonych, tj. wykłady, seminaria naukowe, podręczniki czy uczniowie. Sumaryczne omówienie ich najważniejszych osiągnięć naukowych stanowi natomiast odrębny komponent hasła. Każdy tekst biogramu został także opatrzone wykazami: najważniejszych publikacji, podstawowych źródeł archiwalnych oraz wybranych źródeł drukowanych i literatury. Przy niektórych biogramach została również zamieszczona netografia. Poszczególne teksty zostały opatrzone materiałem ilustracyjnym. Stanowią go głównie fotografie portretowe lub grupowe. Niewątpliwie wzbogacają one pracę i stanowią spory walor.

Mimo narzucenia sobie sztywnej struktury każdego hasła autorzy niejednokrotnie decydowali się na odejście od jedynie formalnego przekazu. Mając świadomość, że opracowują „portret zbiorowy” uczonych historyków prawa, subtelnie pokoloryzowali poszczególne biogramy literaturą pamiętnikarską, wspomnieniami uczonych czy pracami popularnonaukowymi. Podstawowym jednak budulcem, co niewątpliwie nadaje publikacji charakter książki poważnej, wartościowej i bez wątplenia naukowej, są materiały źródłowe, zaś najważniejszy ich zespół stanowią archiwalia. Autorzy wykonali bez wątpienia ogromną pracę, wydobywając z poszczególnych archiwów niezbędne im materiały. Jak zaznaczają: „Przeprowadziliśmy kwerendę w wielu archiwach zagranicznych i polskich. Wartościowe dla naszej książki materiały znaleźliśmy

w Litewskim Centralnym Archiwum Państwowym w Wilnie, Państwowym Archiwum Obwodu Lwowskiego we Lwowie, Archiwum Państwowego Uniwersytetu im. Iwana Franki we Lwowie, Państwowym Archiwum Obwodu Czerniowieckiego w Czerniowcach oraz w Bibliotece Czerniowieckiego Uniwersytetu Narodowego im. Jurija Fedkowycza w Czerniowcach. W Polsce, ważne dla publikacji źródła znaleźliśmy przede wszystkim w Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Sięgnęliśmy także do dokumentów ulokowanych w Archiwum Polskiej Akademii Nauk w Warszawie oraz w archiwach uniwersyteckich: Uniwersytetu Jagiellońskiego, Uniwersytetu Warszawskiego, Uniwersytetu Poznańskiego, Uniwersytetu Łódzkiego, Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Przydatne okazały się też materiały z Archiwum Państwowego w Lublinie. Niezwykle pomocne okazały się – wydawane przez Polską Akademię Umiejętności i poszczególne uniwersytety – kroniki, informatory, spisy składu Uniwersytetu, sprawozdania z działalności itp.” (s. 17-18). Jeśli dodamy do tego skorzystanie przez autorów z kilkudziesięciu pozycji literatury przedmiotu, podobnej ilości artykułów prasowych i czasopism z okresu międzywojnia, przywoływane encyklopedie, słowniki, leksykony i kroniki oraz prace autorstwa uczonych, będących bohaterami publikacji, to dopiero jawi nam się obraz tytanicznej pracy, jaką musieli wykonać autorzy *Portretów*.

Na plus należy także zapisać postawę samych autorów. Mają oni bowiem świadomość, że w pracy składającej się ze skompletowania i logicznego powiązania ogromnej ilości materiału różnego gatunku mogą przydarzyć się drobne lapsusy. „Nie umyka jednak naszej uwadze, że praca może zawierać pomyłki, nawet błędy przy opisach bibliograficznych czy przy interpretacji niektórych wydarzeń. Zdajemy sobie z tego sprawę” – otwarcie i odważnie zaznaczyli autorzy (s. 23). Co więcej, na dowód tego, że podchodzą do zagadnienia ze zdrowym dystansem, przywołują słowa Ludwika Finkla, znakomitego historyka, bibliografa i encyklopedysty, profesora oraz rektora Uniwersytetu Lwowskiego, który w jednym ze swoich dzieł napisał: „Sprostowania, poprawki, uzupełnienia przyjąłem i przyjmować będę z szczerą wdzięcznością” (L. Finkel, *Bibliografia historii polskiej*, cz. III, Kraków 1906, s. XI).

W końcowej frazie *Wprowadzenia* konstatują jednak: „Przeprowadzając kwerendy archiwalne i studiując literaturę, dołożyliśmy wielu starań, aby podawane informacje były rzetelne” (s. 23).

Publikacja *Portrety polskich historyków prawa. Okres II Rzeczypospolitej* robi imponujące wrażenie. Jest to książka w pełni naukowa, która przeszła proces recenzyjny. To najnowsza i najbardziej aktualna pozycja z tego gatunku na rynku wydawniczym. Z całą pewnością będzie ona przydatna dla historyków prawa, w tym także prawa kościelnego oraz romanistów. Dodatkowym walorem jest to, że po opracowanie to może sięgnąć każdy, kto chce poszerzyć swoją wiedzę na temat historii szkolnictwa wyższego w Polsce, historii nauki, a zwłaszcza nauk prawnych oraz poznać sylwetki koryfeuszy nauki żyjących na przełomie XIX i XX w.

Bronisław Sitek¹

¹ Uniwersytet SWPS w Warszawie